

378.036+378.034

Наталія Ващенко,
м. Полтава

НОВАТОРСЬКА МЕТОДИКА В НАУКОВО-МИСТЕЦЬКІЙ ШКОЛІ О. П. МИШУГИ

*У статті проаналізовано новаторську методику науково-мистецької школи видатного українського педагога, артиста, суспільно-громадського діяча та мецената рубежу XIX – XX століть О. П. Мишуги. Йому вдалося поєднати досягнення італійської вокальної школи *bell canto* з українською народною традицією співу, а також перенести методи сучасної йому педагогіки у сферу вокального мистецтва.*

Ключові слова: *школа *bell canto*, науково-мистецька школа, вокальна педагогіка, методика викладання співу.*

Проблема дослідження науково-мистецької школи видатного українського артиста й педагога Олександра Пилипо-

вича Мишуги (1853 – 1922), основоположника національної вокальної школи, співзасновника першої в центральній Україні Музично-драматичної школи, постала ще в 30-ті роки ХХ століття. Його громадсько-просвітницька та меценатська діяльність не залишила байдужими провідних діячів вітчизняної культури (М. Головащенко, І. Деркач, С. Людкевич) [3; 4; 7], видатних представників вокальної педагогіки – учнів О. Мишуги (М. Микиша, С. Мирович) [5; 6], українських журналістів (Л. Віценья, В. Тесленко) [2].

Проте, незважаючи на достатню кількість праць, присвячених вокальній методиці О. Мишуги, його нововведенням, немає таких, у яких би йшла мова про всебічний розвиток вокаліста в науково-мистецькій школі Маестро. Тому автор статті ставить за *мету* на основі аналізу міжпредметних зв'язків показати, що саме О. Мишуга ввів із інших наук і модифікував для вокальної педагогіки.

Широта педагогічних поглядів і поривання до пошуків власної методики, ґрунтовні знання з практично усіх галузей науки й мистецтва, насамперед пояснюються тим, що до початку роботи в музично-драматичній школі М. Лисенка О. Мишуга вже мав педагогічний досвід викладання в загальноосвітньому навчальному закладі, а також сам навчався не лише в консерваторії, а й у школі при соборі, гімназії, вчительській семінарії.

Ще задовго до вокальної практики О. Мишуга працював учителем у школі святої Анни у Львові. Там він осягнув нелегку для вчителя-початківця науку – як треба працювати з усім класом, утримувати увагу вихованців, викликати в них добрі почуття, берегти здоров'я дітей, формувати в них громадянську позицію та пробуджувати інтерес до знань.

О. Мишуга описував свої роки навчання в гімназії та вчительській семінарії як роки поневірянь, з одного боку, а з іншого – як щирого поривання осягнути світ науки: «Додому було далеко – вісім миль поганої дороги. Харчі часто не доходили, грошей не мав ніяких, терпів голод. Та найгірше моя біда відчувалася в нестачі шкільних книжок. Я й донині сього забути не можу. Я завжди вчився на позичених книжках, бо не мав за що купити власних, а батько не міг допомогти – був дуже

бідний і потім почав слабувати. Роки летіли й мені вже пізно було кінчати цілу гімназію. Тому я перейшов із 4-го класу гімназії до вчительської семінарії» [1, с. 27].

Почавши працювати у школі святої Анни у Львові, він намагався віддати своїм учням усі ті знання, які сам отримав, і не лише віддати, а зробити так, щоб учням було цікаво та відповідало їхньому вікові. О. Мишуга так писав про це: „Із яким замилюванням я віддався учительській праці – сього й словами передати не вмію... Хотів бути правдивим апостолом. Усі мої мислі, всі мої мрії зверталися туди, до того бідного народу, з котрого я сам вийшов. Я день і ніч думав, якби поліпшити його долю... Я був відповідно приготований, мав достатню свідомість, як вести щирим, відданим словом можна цілковито оволодіти слухачами, прищепити їм таку любов до своєї рідної культури, мови, що тих найдорожчих наших скарбів ніяка сила видерти не зможе. Із такою впевненістю, із таким високолетнім ідеалом вступив я до педагогічної школи, учився там пізнавати правдиву науку, як розвивається людина із літ дитячих психічно, фізично й морально, із такою непохитною вірою вступив на шкільну практику» [1, с. 28].

Як бачимо, вже тоді О. Мишуга був переповнений педагогічними ідеями, бажанням покращити методику й умови викладання, виховувати дітей на кращих зразках музичного мистецтва, національної культури, що свідчить про те, що естетичне виховання із самого початку його практичної діяльності набуває провідного значення. Педагог переймався питаннями психології й фізіології, які він наполегливо вивчав і в майбутньому всебічно застосовував у роботі з вокалістами. Теоретичні основи вокальної педагогіки були сформовані митцем саме в той період діяльності.

О. Мишуга звертав велику увагу на самостійну підготовку учнів. Він наголошував, що вихованці мають самі вивчати музичний і словесний тексти, вільно володіти нотною грамотою, сольфеджувати, приходити на заняття вже готовими до співу з концертмейстером, окрім того, багато читати, а найголовніше, розуміти, чого добивається від них педагог.

Через три десятиліття після тих подій, коли О. Мишуга був учителем початкової школи, уже визнаний в Україні та за її

межами викладач вокалу, він написав у листі до М. Лучаківського від 19 вересня 1907 року про свою методику співу, називаючи її, на правду, не методикою, а *власним методом* викладання: «Цікавим для загалу було б пізнати мій метод співу: в чому полягає краса голосового звуку? Для сього я вже маю досить матеріалу. Мій спосіб науки ґрунтується на цілком новій системі, яку я сам виробив. Спів – то продовжені склади мови. Всі слова треба виразно вимовляти одним безперервним звуком, а голос повинен опиратися об одну й ту саму точку при зміні голосних. Резонансова точка знаходиться в щілині між двома верхніми передніми зубами, тут при помочі носового резонансу голос дзвенить найприємніше. Всі слова треба укладати перед кінцем язика і верхніми зубами та не допускати вимови складів на корінь язика.

Так треба правильно говорити і так само співати. Дотеперішня наука співу була у великій помилці. Майже всі думають, що голос треба укладати зараз при голосницях, а то неправда. Бо чинники мови – то порушування губ і кінця язика (за винятком чотирьох звуків – *к, г (g), з, х*, але то є приголосні і при творенні з ними складів треба голосні *а, е, і, о, у, и* укладати перед язик і верхні зуби.

Дехто з моїх учнів уже вмів застосовувати той метод у співі, і голос у них звучить як чарівний, незвичайний якийсь інструмент. У недовгій уже часі пуцу в світ декотрих, що вчать у мене, й почують люди, яке неоціненне й незрівняне багатство знаходить в нашій українській народі. Ця наука нікому не відома ще, бо я сам до неї дійшов, а тепер хочу розповсюдити її на публічних лекціях, на котрих будуть співати мої ліпші учениці й учні, а я буду на їхніх голосах пояснювати, яким способом доходить до досягнутих уже результатів» [1, с. 30].

Наполегливо працюючи над собою, О. Мишуга поступово відкривав секрети постановки дихання й розвитку голосу, віднаходив опорні й резонансові «точки», усвідомлював, як досягти справжньої краси звуку без напруги й форсування. На думку О. Мишуги, «голос – це інструмент, який не дається співакові готовим, як скажімо, музиканту скрипка, фортепіано і т. п., його треба створити собі самому з допомогою педагога і навчитись досконало володіти ним» [7, с. 382].

Метод усвідомлення кінцевої мети був одним із головних у педагогічній роботі Маестро. Він учив вихованців, а пізніше й студентів, докорінно розуміти два моменти: по-перше, кожний прийом у постановці дихання й розвитку голосу вміти аналізувати й пояснювати, чому саме так робиться; по-друге, чому людина вирішила засвоїти цю методику, а не іншу, та який буде її кінцевий результат.

Цікавим *прийомом* в усвідомленні техніки звуковедення було те, що педагог вимагав від своїх учнів так званих письмових «звітів». Ми ознайомилися зі звітами двадцяти двох учнів класу О. Мишуги зі школи Варшавського музичного товариства 1911 – 1914 років. У кожному з них викладено метод роботи над голосом і критичні зауваження самого О. Мишуги. Виходить, це робилося не лише заради «паперу».

Були відомі музиканти того й пізнішого часу, які вважали, що О. Мишуга не вніс у вокальну методику нічого принципово нового, а лише науково доступною мовою озвучив досягнення італійської школи бельканто. Так, композитор С. Людкевич писав: «Метод співу Мишуги не був, зрештою, ніяким новим винаходом. Була це лише єдино можлива, доцільна та послідовно проведена система природної установки емісії голосу в усіх регістрах і добування із голосу якнайбільше його звучності, гнучкості й округлості, не порушуючи при цьому всіх природних умов та основ творення й резонування звуку голосовими органами. Мишуга вважав, що гарних і негарних тембрів від природи немає, а все робить лише правильна емісія, котру співакові треба “зловити”» [4, с. 40].

Безумовно, вокальна школа італійського бельканто не могла пройти повз педагога-митця. Її здобутки впроваджував у вокальну практику його перший учитель Валерій Висоцький, учень славнозвісного Ламперті, який подарував світові багатьох відомих співаків. Та Мишуга, людина дуже широкої ерудиції, наукового світогляду та глибоких знань, не міг задовольнитися одними практичними порадами та інтуїтивними досягненнями, йому потрібен був науковий виклад методики.

Про широкий діапазон знань О. Мишуги неодноразово згадував його учень М. Микиша. Він розповідав про те, як маестро знаходив міжпредметні зв'язки, вокально-художні пара-

лелі, у своїй діяльності здійснював синтез літератури, поезії, історії та композиції. Михайло Венедиктович Микиша так про це писав: «Олександр Мишуга не був таким учителем, який ставив собі за завдання лише виробити голос і навчити студента володіти ним. Він хотів усебічно виховати свого учня, зробити з нього ідейну людину з високим естетичним смаком. Олександр Пилипович вперше ознайомив нас із багатьма творами Івана Франка. У той час, треба сказати, це було подвигом. Артист сам нам читав такі перлини, як «Розвійтеся з вітром», «Вічний революціонер», «Якби знав я чари», «Як почуваш вночі» та інші. Ми вивчали музику на тексти поезій Тараса Шевченка, Лесі Українки, Івана Франка та співали на концертах. Із якою радістю, душевною насолодою люди слухали ці твори в композиціях Лисенка, Степового, Косенка, Січинського! З великою повагою говорив Мишуга про свого друга Івана Франка й закликав нас, молодь, брати з нього приклад, іти його слідами. Він добре знав, окрім, звичайно, своєї рідної мови, ще й російську, польську, німецьку, італійську та французьку. Переклади літературних текстів завжди перевіряв за оригіналами, і якщо вони були невдалими, сам виправляв їх. Для нього це було легко» [5, с. 82].

Таким чином, Олександр Пилиповичу потрібна була універсальна вокальна наука, яка б виховала співака, артиста, вчителя та громадянина, озброєного професійним методом, що не «нівечив», а грамотно розвивав людські голоси.

Метод формування художніх навичок також посідав провідне місце у вокальній школі О. Мишуги. Свідченням тому були його публічні іспити-концерти, що демонстрували методику роботи Маестро над динамічними відтінками, над художньою побудовою твору. Газета «Рада» (Київ, 23 жовтня 1907 року) зазначала: «Димінуендо на голосній робиться так, що, зменшуючи видих, голосну випирають ще більше назовні і поширюють її, тоді вона не зникає навіть при шепоті. Ілюстрація всього цього у виконанні студентів була дуже гарна. Кожен дав усі голосні *a, e, u, i, o, y* на всій гамі так, що було видно – звук справді доторкається однієї точки і ніколи з неї не сходить. Рівність у діапазоні і прикритість тону однакова в усіх голосів і на всіх регістрах. Верхні ноти співаються так легко, що видаються

невисокими, непомітно ніякої напруги в горлі, бо горло не відіграє великої ролі у співі згідно з цією школою» [1, с. 88].

Методи контролю, самоконтролю й взаємоконтролю широко застосовувалися в педагогічній практиці Олександра Пилиповича. Він так це пояснював: «Ви мусите слухати один одного, щоб виробити вокальний слух у себе і розуміти свої помилки, зрозумівши чужі. Свого голосу ти ніколи не можеш чути таким, яким він є насправді для слухачів, бо ти його чуєш лише із середини, коли ще не вмієш співати. Контроль для самого себе може бути такий: давай звук і закрив вуха; коли закривши вуха, нічого не чуєш, то виходить, що голос випускаєш так, як слід, коли ж голосно лящить у тебе у вухах, то це знак, що він слабо виходить назовні й слухачі тебе слабочують. А це неправильно» [1, с. 88].

Одна із кращих учениць О. Мишуги, Софія Мирович, доводила, що її маестро постійно застосовував *методи системності і цілеспрямованості*: «Олександр Мишуга викладав тоді в школі М. Лисенка. Він уважно прослухав мене і йому сподобався мій голос. Я стала студенткою і почала навчатися в його класі. Він сам пристрасно любив спів і вмів таке ж захоплення викликати у своїх учнів. Заставляв нас дуже багато працювати, але я повинна сказати, що під його керівництвом ми вчилися з ентузіазмом і результати в нас з кожним місяцем ставали все кращі. Я увійшла в новий світ прекрасних людей і мистецтва, який полонив мене» [6, с. 91].

С. Мирович, аналізуючи процес навчання в О. Мишуги, визначала, що тут мали місце й *методи психологічного підходу та технічного розвитку голосу*: «Як педагог він глибоко роз'яснював своїм учням, як виробляти голос, вимагав свідомого ставлення до науки, приділяв велику увагу розвитку співочого дихання, логіці музичних текстів. Уважав, що оволодівши вокальною технікою, учень зможе спокійно переключитися на психологічну сторону виконуваного твору. В науку співу Мишуга вносив повну ясність, його учень точно знав, чого добиватися і як поводитися з голосом» [6, с. 91].

Методику О. Мишуги детально аналізував дослідник його творчості, відомий український музикознавець і громадський діяч І. Деркач, великий шанувальник педагогічної спадщини Маестро:

«О. Мишуга дуже уважно ставився до природного голосового матеріалу учня. Він, як згадують його студенти, рішуче відокремлював розвиток в учня музичності, вивчення репертуару (говорив, що це в науці співу другорядні речі) від праці над самим звуком, над виробленням свободи, легкості, гнучкості, витривалості, сили та краси звука. Для учнів це не така легка справа і не така «цікава», як вивчення арій і романсів, вона вимагала великої терпеливості і витривалості. Треба дуже часто в основі було змінювати фальшивий спосіб подання звуку, зовсім перевиховувати свою вдачу. Професор Мишуга, як тоді писали, часом цілими місяцями тримав молодого вокаліста на трьох-чотирьох тонах, не дозволяв йому ні одної ноти вище, не давав співати ні романсів, ні арій доти, доки не вдосконалив звучання голосу на найлегшій для співака реєстрі, і підготовляв ґрунт під усю будову голосу, шлях до крайніх тонів діапазону» [3, с. 19].

Отже, О. Мишуга застосовував методи поступовості, накопичення та індивідуальної траєкторії розвитку своїх вихованців. Ці методи сприяли успішному розвитку й розширенню діапазону, привчали учнів до цілеспрямованої роботи під контролем свого вчителя, не допускали недовіри, випадкових пропусків занять.

Один із учнів Маестро Андрій Чехівський ділився враженням про навчання в нього: «Професор Мишуга мав доволі специфічний власний досвід пізнання голосу. Для цього він працював в анатомічних музеях і вивчав по анатомічних атласах будову горла. Відтак, на заняття в музичну школу завжди приносив малюнки, графіки та діаграми. Маестро часом забороняв учневі навіть думати про арії та романси й увесь час удосконалював правильність емісії голосу на найлегшій для співака реєстрі... Коли він був задоволений результатами навчання, запрошував студентів до кав'ярні відсвяткувати це, нужденніших підтримував матеріально, таємно вкладаючи в кишені гроші» [6, с. 92].

Із вищезазначеного ми можемо дійти висновку, що О. Мишуга намагався на науково-фізіологічному рівні розібратися з вокальними можливостями людини. Тут він використовував *філософсько-фізіологічний метод* пізнання людської будови, щоб зрозуміти самому й у доступній формі пояснити це учням. Однак до професійних методів це не відноситься.

Маестро вважав, що регулюючи дихання, людина має можливість регулювати свої внутрішні процеси, і як наслідок – свій фізичний і душевний стан. Львівський музикознавець Іван Деркач так писав про це: «У ті часи існувало безліч дихальних практик і вправ, націлених на здоров'я людини й розуміння особливостей свого організму. Проте, цілі кожної дихальної гімнастики були спрямовані на досягнення різних результатів, а іноді методи досягнення позитивних ефектів у різних методиках виглядали абсолютно протилежними і суперечили один одному. О. Мишуга їх проаналізував і спробував поєднати» [1, с. 26].

Не всі в ті часи сприймали методику викладання вокалу О. Мишуги. В Імперському Київському музичному училищі, де вокал викладали італійці, з підозрою ставилися до його педагогічних здобутків, його колеги по школі не завжди щиро раділи викладацьким успіхам Маестро і налаштовували проти нього своїх учнів. І. Драч так писав із цього приводу: «Про методологію О. Мишуги ходили гарячі суперечки. До нього було дуже важко потрапити в клас, бо багато хто хотів навчатися саме в нього. Багато кому це не подобалося, та це й не дивно бо в кожного новатора завжди багато противників. До того ж «русифікованій» інтелігенції не подобалося, що О. Мишуга викладав українською мовою» [3, с. 20].

Отже, Олександр Пилипович не був прихильником наявності одних лише музичних і голосових здібностей у майбутнього співака, він мріяв навчати розумну людину, інтелектуала, спрямованого на засвоєння кращого досвіду вокальної науки. Методика О. Мишуги значною мірою вплинула й високий рівень виконання малих оперних форм – дуетів, тріо, квартетів, а також на формування українського хорового мистецтва. Слухачі іспиту були вражені виконанням програми учнями професора та їхнім умінням пояснити методику свого Маестро, проте сам Олександр Пилипович ще зовсім не вважав це «рівнем» виконання, а лише певним етапом педагогічної роботи.

Чому Олександр Пилипович виїхав із Києва, залишивши викладання в Музично-драматичній школі М. Лисенка, цього напевне не знає ніхто. Скоріше, як уже зазначалося, він втомився від антиукраїнських настроїв у тогочасному Києві та від певного тиску з боку урядових чиновників. Зазначимо, що працюючи на

посаді професора вокалу у Київській школі М. Лисенка, він водночас сам фінансував відкриття Музичного інституту імені М. Лисенка у Львові, а в заповіті записав усе своє майно на утримання цього закладу.

Кращі учні О. Мишуги поїхали за ним із Києва спочатку до Львова, а потім і до Варшави. Вони не боялися ні матеріальних поневірянь, ні мовного бар'єру, аби бути зі своїм улюбленим маестро. Та й сам Мишуга, від'їжджаючи з Києва, так сказав: «Хто хоче далі зі мною працювати, той мене знайде, а я йому допоможу» [7, с. 377].

Отже, коли ми вивчаємо методику роботи видатного педагога, який залишив великий слід в історії розвитку вокального мистецтва, завжди потрібно шукати причини успіху педагогічної діяльності не лише в його прогресивних методичних поглядах, в умінні організувати педагогічний процес, але й в особистих якостях. Олександр Пилипович увібрав найкращі досягнення італійської оперної школи, розвинув і науково оформив власне бачення методики викладання вокалу, виховав цілу плеяду талановитих оперних співаків і педагогів. Професор О. Мишуга увійшов в історію музичного мистецтва як педагог-новатор, який уважав, що вокальне мистецтво є правильно продовженою мовою, для його успішного викладання необхідно знати закони наук, пов'язані з можливостями експлуатації людського голосу, проводити постійні грамотні тренування, відпрацьовувати основи вокальної техніки, а також стабільно організовувати публічні виступи.

Список використаної літератури

1. Видатний співак. Спогади про Олександра Пилиповича Мишугу / [ред. І. Деркач]. – Львів : Каменяр, 1964. – 118 с.
2. Віцень Л. Троянда із полтавського саду / Лідія Віцень // Зоря Полтавщини. – 2001. – 15 серпня. – С. 4.
3. Деркач І. Великий митець і громадянин / Іван Деркач // Видатний співак. Спогади про О. П. Мишугу / [ред. І. Деркач]. – Львів : Каменяр, 1964. – С. 5–25.
4. Людкевич С. Артист і педагог / Станіслав Людкевич // Видатний співак. Спогади про О. П. Мишугу / [ред. І. Деркач]. – Львів : Каменяр, 1964. – С. 35–43.
5. Микиша М. Сівач краси і добра / Михайло Микиша // Олександр Мишуга – король тенорів / [авт.-упор. М. Головащенко]. – К. : Музична Україна, 2004. – С. 82–87.

6. Миревич С. Людина великого серця / Софія Миревич // Видатний співак. Спогади про О. П. Мишугу / [ред. І. Деркач]. – Львів : Каменяр, 1964. – С. 91–93.
7. Мишуга О. П. Лекції про науку співу / Олександр Пилипович Мишуга // Олександр Мишуга. Спогади. Матеріали. Листи / [упор., підг. текстів, ст. та прим. М. Головащенко]. – К. : Музична Україна, 1971. – С. 375–386.

Наталья Ващенко

НОВАТОРСКАЯ МЕТОДИКА В НАУЧНО-ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ШКОЛЕ А. Ф. МИШУГИ

В статье анализируется новаторская методика научно-художественной школы выдающегося украинского педагога, общественного деятеля и мецената рубежа XIX–XX веков А. Ф. Мишуги. Ему удалось объединить достижения итальянской вокальной школы bell canto с украинской народной традицией пения, а также перенести методы современной ему педагогики в сферу вокального искусства.

Ключевые слова: школа bell canto, научно-художественная школа, вокальная педагогика, методика преподавания вокала.

Natalia Vashenko

INNOVATIVE METHODS IN SCIENTIFIC ART SCHOOL OF A. P. MISHUGA

This paper examines innovative method of scientific and artistic prominent Ukrainian school teacher, artist, social and civic activist and philanthropist turn of the nineteenth and twentieth centuries – A.P. Mishuga. He managed to combine the achievements of Italian vocal school bell canto with tradition of Ukrainian folk songs and transfer methods in contemporary pedagogy scope vocal art. However, in spite of a sufficient number of works devoted to vocal technique A. Mishuga, its innovation, there is none who have dealt with the comprehensive development of vocalist in scientific and artistic school Maestro. Therefore, the author sets goal to show from relationships between subject that is introduced and modified for vocal pedagogy of A. Mishuga with other sciences. When we study the technique of the outstanding teachers who left an indelible mark in the history of vocal art, you should always look for reasons for the success of educational activities not only in his teaching of advanced views, the ability to organize the teaching process, but also in their personal capacity. Maestro incorporates all the best achievements of the Italian opera school, developed and designed their own vision of scientific methods of teaching vocal trained a galaxy of talented opera singers and teachers. Professor Mishuga went down in history as a music teacher and innovator who believed that vocal art is prolonged correct language, for its successful teaching it is necessary to know the laws of science related to the exploitation capabilities of the human voice, to experience permanent competent training, working out the basics of vocal technique and to carry out stable public speaking.

Keywords: school bell canto, scientific and artistic school, vocal pedagogy, methods of teaching singing.

Одержано 26.11.2014 р.